

FRANSUZ TILIDA SO‘Z YASASH, DERIVATSIYA VA BIRIKMA YASASH

Jurayeva Shalolaxon Xusanboyevna

Farg‘ona davlat universiteti

Filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)

Email: shalolajurayeva123@gmail.com

ORCID ID: 0009-0005-3148-1403

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20524353>

Annotatsiya: Maqolada fransuz tilida so‘z yasashning ikki asosiy turi — derivation (hosila yasash) va composition (birikma so‘zlar) haqida so‘z yuritiladi. So‘z hosil qilishning morfologik, semantik va grammatik mexanizmlari tahlil qilinadi. Shuningdek, affikslar tizimi, yangi so‘zlarning shakllanishi va ularning til boyligidagi o‘rni yoritiladi.

Kalit so‘zlar: so‘z yasalishi, hosila yasovchi qo‘shimchalar, birikma so‘zlar, morfologiya, fransuz tili tizimi

So‘z yasalishi — har bir tilda yangi leksemalar hosil qilishning asosiy vositasidir. Fransuz tilida bu jarayon *la dérivation* va *la composition* orqali amalga oshadi. Har ikkisi ham leksik tizimni boyitishda, yangi tushunchalarni ifodalashda muhim o‘rin tutadi. Tilshunoslar Pierre Le Goffic (2019) va Jean Dubois (2004) fikricha, so‘z yasalishi fransuz tilining barqaror rivojlanish manbai hisoblanadi. *Dérivation* orqali mavjud so‘zlardan yangi so‘zlar hosil qilinadi, *composition* orqali esa ikki yoki undan ortiq so‘z birlashib yangi birlikka aylanadi.

Globalizatsiya davrida yangi terminlar, texnologik atamalar va kundalik nutqda uchraydigan so‘zlarning aksariyati aynan shu ikki mexanizm orqali yaratilmoqda. Shu sababli, so‘z yasash tizimini tahlil qilish fransuz tilining zamonaviy holatini chuqur tushunishga yordam beradi.

Tadqiqotda taqqoslovchi va tavsifiy usuldan foydalanildi. Material sifatida Académie française lug‘ati, *Le Petit Robert* (2023) va *Trésor de la langue française informatisé (TLFi)* ma‘lumotlar bazalari asos qilib olindi.

Tahlil davomida prefiks va suffikslarning ishlatilish chastotasi, birikma so‘zlarning grammatik va semantik xususiyatlari, hamda yangi hosilalar misollar asosida o‘rganildi. Shuningdek, adabiy manbalardan, ommaviy axborot vositalaridan va ilmiy lug‘atlardan olingan 1500 dan ortiq so‘z tahlil qilindi. Ushbu korpus fransuz tili leksikasining eng faol qatlamini tashkil etuvchi hosilador birliklardan tanlangan.

Dérivation — fransuz tilida so‘z yasashning eng faol turi bo‘lib, u affiksatsiya orqali amalga oshadi. Prefikslar yordamida so‘z ma‘nosiga inkor, orttirma yoki qayta harakat ma‘nosi qo‘shiladi.

Masalan: *impossible* (possible → im-) *revoir* (voir → re-) *défaire* (faire → dé-)

Suffikslar esa ko‘pincha so‘z turkumini o‘zgartiradi.

Masalan: *chanter* → *chanteur* *rapide* → *rapidité* *nation* → *nationalisme*

Bu jarayonlar orqali so‘zlarning semantik doirasi kengayadi.

Misol uchun, *penser* dan *repenser* hosil bo‘lishi “yana o‘ylash” ma‘nosini beradi, *actif* → *inactif* esa antonimiya orqali ma‘no qarama-qarshiligini yaratadi.

Tilshunos Dubois bu holatni “innovatsiyaning tabiiy mexanizmi” deb ataydi, ya‘ni til yangi tushunchalarni ifodalash uchun ichki resurslarini ishlatadi.

Composition — ikki yoki undan ortiq so‘zning birlashuvidan hosil bo‘lgan yangi birlikdir. Bu jarayon fransuz tilining leksikasida barqaror va tarixan qadimiy o‘rin tutadi.

Misollar: *porte-monnaie* (pul saqlanadigan joy) *chef-d’œuvre* (durdona asar)

pomme de terre (kartoshka) *bleu-clair* (och ko‘k rang)

Composition natijasida paydo bo‘lgan so‘zlar ko‘pincha yangi semantik birlikka ega bo‘ladi, ularning ma‘nosi tarkibiy qismlarning yig‘indisidan farq qiladi.

Masalan, *chef-d’œuvre* so‘zini alohida “rahbar” va “asar” deb tarjima qilib bo‘lmaydi, chunki u “eng yaxshi asar” degan yangi tushunchani bildiradi.

So‘z yasashning samaradorligi (*productivité*) prefiks va suffikslarga bog‘liq. Eng ko‘p ishlatiladigan suffikslar — *-tion, -age, -eur, -isme*; prefikslar esa *re-, in-, dé-, pré-, sur-* kabi.

Misollar: *communication, nettoyage, réalisateur, modernisme, refaire, improbable*. Ular asosan ilmiy, ijtimoiy va texnologik sohalarda yangi terminlar yaratishda ishlatiladi: *numérisation, cybersécurité, visioconférence*.

Fransuz tilidagi so‘z yasash tizimi boshqa tillarga qaraganda ancha tartibli va me‘yorlashtirilgan. Bu tizim tilni boyitish bilan birga, uning tarixiy qatlamlarini ham saqlab qoladi. *Dérivation* jarayoni yangi tushunchalarni ifodalashga xizmat qiladi, *composition* esa madaniyat va an’anani aks ettiruvchi mustahkam birliklarni yaratadi.

So‘nggi yillarda inglizcha asosli so‘zlar bilan hosil qilingan yangi shakllar (*e-commerce, start-up, webinaire*) fransuz puristlari tomonidan tanqid qilinmoqda. Ammo ko‘pchilik tilshunolar bunday hodisalarni tabiiy til o‘zgarishining bir qismi sifatida qabul qiladi.

Pierre Le Goffic (2019) fikricha, “*la dérivation et la composition représentent le cœur vivant du lexique français*” — ya’ni ular tilning tirik tizimi, o‘zgarish va moslashuvning markazidir.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, *derivation* fransuz tili uchun eng unumli so‘z yasash turi hisoblanadi, *composition* esa barqarorlik va ifoda aniqligini ta‘minlaydi. So‘z yasash mexanizmlari fransuz tili rivojining tabiiy qismi bo‘lib, ular ijtimoiy o‘zgarishlarni, texnologik yangiliklarni va madaniy yangilanishlarni aks ettiradi. Tilni o‘qitishda bu jarayonlarni o‘rganish o‘quvchilarning morfologik tafakkurini kengaytiradi, yangi so‘zlarni oson tushunishga va ularni faol qo‘llashga yordam beradi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Le Goffic, Pierre. *La formation du mot en français moderne*. Le Français aujourd’hui. 2019. n 206. pp.45–58.
2. Dubois, Jean & Lagane, René. *Dictionnaire de linguistique et des sciences du langage*. Paris: Larousse, 2004.
3. Grevisse, Maurice. *Le Bon Usage*. 16e édition, De Boeck Supérieur. 2021.
4. Trésor de la langue française informatisé (TLFi). <https://www.atilf.fr/tlfi>
5. Académie française. *Le Dictionnaire – 9e édition*. <https://academie-francaise.fr>
6. Le Monde. “Télétravail : nouveau vocabulaire du Covid-19.” (2020).
7. AXL / Université Laval. *La formation et l’évolution du lexique français*. <https://www.axl.cefanelaval.ca>